

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявників на порушення статті 7 Конвенції (ніякого покарання без закону) у зв'язку з тим, що їх засудження за звинуваченням у торгівлі людьми мало місце внаслідок розширеного тлумачення законодавчого визначення цього кримінального діяння.

У період з вересня 2012 року по серпень 2013 року заявники найняли кількох молодих жінок для роботи в якості «веб-моделей».

Жінки були найняті для спілкування з клієнтами через Інтернет. Заявники підписали з жінками контракти і забезпечили деяких з них комп'ютерами, відеокамерами та іншим обладнанням. Всі жінки працювали в Литві – деякі з власних квартир, інші з квартир, які заявники винаймали для них. Заявники платили жінкам готівкою або банківським переказом.

19 квітня 2013 року одна з цих жінок, Р. Ч., яка на той час ще була ученицею середньої школи, подала скаргу в поліцію, заявивши, що заявники примушували її показувати клієнтам своє оголене тіло перед камерою, танцювати стриптиз тощо і робити все, що попросять клієнти.

21 квітня 2013 року поліція розпочала досудове розслідування за ознаками такого злочину як торгівля людьми, що передбачений статтею 147 Кримінального кодексу (див. пункт 57 рішення).

Під час досудового розслідування справи про ймовірну торгівлю людьми досудове слідство встановило особи дев'яти жінок.

16 січня 2017 року суд першої інстанції (*Šiauliai Regional Court*) визнав заявників винними у торгівлі людьми (частина 2 статті 147 Кримінального кодексу, експлуатації з метою надання примусової праці або послуг (частина 1 статті 147¹ Кримінального кодексу), а також у використанні примусової праці або послуг особи (частина 1 статті 147² Кримінального кодексу, див. пункт 57 рішення)

Заявники також були визнані винними у вчиненні кількох інших кримінальних правопорушень: незаконному використанні електронного платіжного засобу (частина 1 статті 215 Кримінального кодексу), впливі на потерпілого (частина 1 статті 233 Кримінального кодексу) та зберіганні порнографічних матеріалів (частина 1 статті 309 Кримінального кодексу).

Щодо питання про те, чи були в діях заявників ознаки торгівлі людьми, тобто злочину, передбаченого частиною 2 статті 147, суд першої інстанції зазначив, що обидва заявники використовували обман (*apgaulė*) по відношенню до потерпілих; вони також використовували вразливість потерпілих, щоб завербувати їх, а потім використовувати їх для надання послуг порнографічного характеру. На думку цього суду, вразливість потерпілих проявилася (*pasireiškė*) через їхню наївність, довірливість, нездатність належним чином оцінити характер пропонованої роботи та її наслідки, а також через їхнє скрутне матеріальне становище (вони не мали

роботи). За таких обставин у потерпілих не було іншого вибору, окрім як піддатися впливу заявників (*roveikis*), чим останні і скористалися. Суд також встановив, що заявники, застосовуючи психологічне насильство до потерпілих, примушували (*vertė*) їх надавати послуги порнографічного характеру. Відповідно, заявники, використовуючи (*išnaudoti*) шляхом обману вразливість потерпілих, вербували та контролювали потерпілих, обмежуючи їхню свободу. Більш детальна аргументація суду першої інстанції щодо обвинувачень заявників у торгівлі людьми відображена в пунктах 49-52 рішення.

Суд першої інстанції також встановив, що заявники, діючи як організована група, в період з 11 по 14 серпня 2013 року намагалися чинити тиск на потерпілих, щоб змусити їх дати неправдиві свідчення у кримінальній справі про торгівлю людьми (див. пункт 10 рішення).

6 лютого 2017 року заявники подали апеляційну скаргу, у якій оскаржували, зокрема, їх засудження за частиною 2 статті 147 Кримінального кодексу.

22 лютого 2018 року Апеляційний Суд виправдав заявників в частині обвинувачень в торгівлі людьми, експлуатації у формі примусової праці або послуг та використанні примусової праці або послуг людини. Апеляційний Суд встановив, що дані у справі були належним чином зібрані та використані в якості доказів; однак він визнав, що суд першої інстанції помилився в оцінці фактичних обставин справи.

Апеляційний Суд визнав, що заявники вчинили певні дії, які становили об'єктивні ознаки торгівлі людьми, а саме: приховали певну інформацію про справжній характер роботи, про яку йшлося, і пообіцяли жінкам, які відгукнулися на оголошення, високу заробітну плату, рівень якої залежав виключно від кількості відпрацьованих годин. Дійсно, вербування заявниками жінок для спілкування з чоловіками в Інтернеті за плату не виглядало як запрошення до звичайної форми зайнятості і могло б викликати підозри, що жертви можуть бути експлуатовані. Незважаючи на це, необхідним елементом торгівлі людьми є те, що вона суперечить свободі людини і передбачає здійснення певного зловмисного впливу на жертву (за допомогою насильства, обману або використання вразливості цієї особи), що дозволяє подолати волю цієї особи і контролювати її, або робить її вразливою до певної форми експлуатації в майбутньому (Апеляційний Суд послався на рішення Верховного Суду 2К-551-788/2015).

Відповідно до Кримінального кодексу Литви, торгівля людьми належить до категорії злочинів проти свободи людини (*nusikaltimai žmogaus laisvei*). Свободу, як цінність, що захищається, слід розуміти у двох аспектах: фізична свобода, що передбачає свободу пересування людини; і свобода волі, що означає можливість вибору способу дій (*pasirinkti elgesio variantą*).

Контроль, який обмежує свободу, зазвичай проявляється у формі вилучення документів, що посвідчують особу, обмеження можливостей вирватися з аб'юзу, контролю свободи пересування або контролю повсякденного життя, перешкоджання соціальним контактам або нав'язування боргу, який повинен бути погашений. У справі заявників жодна з жертв не свідчила про те, що заявники

контролювали їхні дії або повсякденне життя. У світлі вищезазначених факторів Апеляційний Суд вважав, що, хоча в діях заявників і були певні ознаки процесу вербування, у справі заявників не було доведено необхідного об'єктивного елементу злочину, а саме: порушення (обмеження) фізичної свободи або свободи волі потерпілих, внаслідок чого потерпілі не могли вільно вирішувати, як їм діяти далі.

Оскільки не було встановлено, що фізична свобода потерпілих була обмежена, або що заявники підкоряли їх своїй волі, дії заявників не підпадали під дію статті 147 Кримінального кодексу. Відповідно, заявники повинні бути виправдані за обвинуваченням у торгівлі людьми.

Щодо обвинувачення заявників за статтею 147¹ Кримінального кодексу Апеляційний Суд зазначив, що для того, щоб кваліфікувати дії як торгівлю людьми або експлуатацію примусової праці чи послуг, дуже важливо встановити критерій контролю, який би обмежував свободу відповідної особи. Саме цей елемент не був встановлений у цій справі. Тому Апеляційний Суд виправдав заявників за пунктом 1 статті 147¹ Кримінального кодексу.

Крім того, Апеляційний Суд звернув увагу на те, що стаття 147² спрямована на притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які скористалися послугами жертви торгівлі людьми. Оскільки заявники не були виконавцями (*subjektoi*) такої злочинної діяльності, ця стаття не могла бути застосована до них. Таким чином, Апеляційний Суд виправдав заявників також в частині обвинувачення за частиною 1 статті 147² Кримінального Кодексу.

Апеляційний Суд залишив у силі вирок суду першої інстанції в частині решти обвинувачень і призначив заявникам покарання у вигляді дев'яноста діб арешту, але, оскільки вони вже перебували під вартою з 2013 року, вважалось, що вони відбули своє покарання.

27 листопада 2018 року Верховний Суд скасував вирок Апеляційного Суду, визнав заявників винними у торгівлі людьми (ч. 2 ст. 147) та засудив їх до п'яти років позбавлення волі.

В частині обвинувачення заявників у торгівлі людьми, Верховний Суд визнав обґрунтованим висновок суду першої інстанції (а саме, що намір заявників полягав у тому, щоб обмежити вибір потерпілих вільно вирішувати, чи бажають вони надавати порнографічні послуги чи ні). Для того, щоб кваліфікувати діяння за статтею 147 Кримінального кодексу, не обов'язково встановлювати, що жертва була повністю позбавлена волі; відповідно, навіть якщо суд апеляційної інстанції встановив, що заявники не здійснювали повний контроль над повсякденним життям жертв і не обмежували їхні рішення при виборі певного способу дій, тим не менш, не викликає сумнівів той факт, що вони вчинили злочин торгівлі людьми.

Верховний Суд зазначив, що склад злочину «торгівля людьми» відноситься до «формальних» — час вчинення злочину пов'язаний не з настанням злочинних наслідків, а з самим діянням, наприклад, актом вербування. Як було встановлено судом першої інстанції, заявники вербували всіх потерпілих за однією і тією ж злочинною схемою, з метою експлуатації, зокрема, для надання порнографічних

послуг. Кримінальне правопорушення, вчинене заявниками, у розумінні статті 147 Кримінального кодексу, слід вважати закінченим у момент вербування жертв з метою реалізації злочинних намірів заявників. Отже, для цілей кваліфікації кримінального правопорушення за статтею 147 не мало значення те, що деякі з жертв згодом не підкорилися заявникам і не почали надавати порнографічні послуги.

Таким чином, Верховний Суд дійшов висновку, що суд першої інстанції правильно витлумачив і застосував положення ч. 2 ст. 147 Кримінального кодексу та дійшов обґрунтованого висновку, що дії заявників відповідали ознакам складу злочину «торгівля людьми».

У той же час Верховний Суд залишив у силі виправдувальний вирок Апеляційного Суду стосовно заявників за звинуваченням у експлуатації примусової праці або послуг (ч. 1 ст. 147¹) та у використанні примусової праці або послуг людини (ч. 1 ст. 147²), постановивши, що в їхніх діях не було складу злочину.

Заявники скаржилися до ЄСПЛ на те, що, визнавши їх винними в торгівлі людьми, суд першої інстанції та Верховний Суд розширено розтлумачили визначення цього кримінального діяння (*plečiamai*). Заявники вважали, що таке тлумачення порушувало статтю 7 Конвенції.

Оцінка Суду

Передусім Суд звернув увагу на те, що заяви стосуються виключно питання сумісності з Конвенцією засудження заявників за пунктом 2 статті 147 Кримінального кодексу, тому визнав за доцільне утриматися від оцінки засудження заявників за іншими статтями Кримінального кодексу, якщо це не має певного зв'язку із засудженням заявників за торгівлю людьми.

а) Загальні принципи

(і) Стаття 7 Конвенції

Суд нагадав, що загальні принципи, які стосуються статті 7 Конвенції, були узагальнені у справі *Vasiliauskas v. Lithuania* [ВП] і нещодавно у справі *Yüksel Yalçınkaya v. Türkiye* [ВП] з подальшими посиланнями).

Зокрема, Суд зазначив, що стаття 7 Конвенції втілює, серед іншого, принцип, згідно з яким тільки закон може визначати злочин і встановлювати покарання (*nullum crimen, nulla poena sine lege*), а також принцип, згідно з яким кримінальний закон не повинен розширено тлумачитися на шкоду обвинуваченому, наприклад, за аналогією.

З цих принципів випливає, що злочин має бути чітко визначений у законі. Ця вимога вважається виконаною, якщо особа може знати з формулювання відповідного положення і, за необхідності, за допомогою судового тлумачення, за які дії чи бездіяльність вона буде притягнута до кримінальної відповідальності. Говорячи про «закон», стаття 7 Конвенції посилається на ту саму концепцію, на яку

Конвенція посилається в інших питаннях, використовуючи цей термін, концепцію, яка охоплює як законодавство, так і судову практику і передбачає якісні вимоги, зокрема, вимоги доступності та передбачуваності (див. рішення у справах *Cantoni v. France* та *Parmak and Bakir v. Turkey*).

У своїй практиці Суд визнав, що незалежно від того, наскільки чітко сформульоване правове положення, в будь-якій галузі права, включаючи кримінальне право, неминучим є елемент судового тлумачення. Завжди існуватиме потреба у роз'ясненні сумнівних моментів та адаптації до мінливих обставин. Знову ж таки, хоча визначеність є дуже бажаною, вона може призвести до надмірної жорсткості, а закон повинен мати можливість йти в ногу з мінливими обставинами. Відповідно, багато законів неминуче сформульовані в термінах, які більшою чи меншою мірою є розпливчастими і тлумачення та застосування яких є питанням практики. Роль судового рішення, постановленого судами, полягає саме в тому, щоб розвіяти такі сумніви щодо тлумачення, які залишаються (див. рішення у справах *Kafkaris v. Cyprus* [ВП] та *Huhtamäki v. Finland*). Статтю 7 Конвенції не можна тлумачити як таку, що забороняє поступове уточнення норм кримінальної відповідальності шляхом судового тлумачення від випадку до випадку, «за умови, що такий розвиток подій відповідає суті правопорушення і може бути розумно передбачений» (див. згадане вище рішення у справі *Kafkaris*, § 141, з подальшими посиланнями).

Суд ще раз нагадав, що до його завдань не входить підміна собою національних судів. Його обов'язок, відповідно до статті 19 Конвенції, полягає в тому, щоб забезпечити дотримання зобов'язань, взятих на себе Договірними сторонами відповідно до Конвенції. Враховуючи субсидіарний характер конвенційного механізму, до функцій Суду не належить розгляд стверджуваних помилок факту або права, допущених національними судами, за винятком випадків і тією мірою, в якій вони можуть порушувати права та свободи, захищені Конвенцією, і якщо їх оцінка національними судами була свавільною або явно необґрунтованою (див., серед інших, рішення у справах *Moreira Ferreira v. Portugal* (№ 2) [ВП] та *Alparslan Altan v. Turkey*).

Водночас, Суд зазначив, що його повноваження щодо перегляду повинні бути ширшими, коли сама Конвенція, а саме стаття 7 у цій справі, вимагає наявності правової підстави для засудження та покарання. Пункт 1 статті 7 вимагає, щоб Суд розглянув, чи існувала відповідна правова підстава для засудження заявника, і, зокрема, він повинен переконатися, що результат, досягнутий відповідними національними судами, був сумісним зі статтею 7 Конвенції. Надання Суду менших повноважень щодо перегляду позбавило б статтю 7 Конвенції сенсу (див. рішення у справах *Kononov v. Latvia* [ВП] та *Rohlena v. the Czech Republic* [ВП]).

Таким чином, Суд мав перевірити, що на момент вчинення обвинуваченим діяння, за яке його було притягнуто до кримінальної відповідальності та засуджено, була чинною правова норма, яка робила це діяння караним, і що призначене покарання не перевищувало меж, встановлених цією нормою. Хоча текст Конвенції

є відправною точкою для такої оцінки, Суд може засновувати свої висновки на інших джерелах, таких як *travaux préparatoires* (підготовчі матеріали). Беручи до уваги мету Конвенції, яка полягає у захисті прав, що є практичними та ефективними, Суд може також взяти до уваги необхідність збереження балансу між загальним інтересом та основними правами осіб та ідеями, які сьогодні переважають у демократичних державах (див., рішення у справі *Coëme and Others v. Belgium*).

(ii) Стаття 4 Конвенції

Суд звернув увагу, що загальні принципи щодо торгівлі людьми в контексті статті 4 Конвенції, включаючи позитивні зобов'язання держав за цим положенням, були узагальнені у справі *S.M. v. Croatia* (згадана у рішенні, §§ 276-320).

(b) Застосування загальних принципів у цій справі

Суд передусім звернув увагу, що у цій справі заявників було визнано винними у торгівлі людьми за обтяжуючих обставин щодо двох або більше осіб та в складі організованої групи – і, таким чином, заявників було обвинувачено у злочині, визначеному частиною 2 статті 147 Кримінального кодексу в редакції, чинній станом на 13 липня 2012 року (пункти 11 і 57 рішення).

(i) Доступність

Сторони не заперечували, що вищезазначене положення кримінального законодавства було чинним на момент вчинення заявниками діянь. Крім того, як зазначає GRETA (Група експертів Ради Європи з протидії торгівлі людьми), злочин торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації було введено до Кримінального кодексу Литви ще у 1998 році (пункт 13 у пункті 82 рішення). Враховуючи зазначене, Суд дійшов висновку, що торгівля людьми як така, була чітко визнана злочином згідно з національним законодавством у відповідний час, а заявники вчинили відповідні дії у період між вереснем 2012 року та серпнем 2013 року. З огляду на ці обставини Суд вважав, що національне законодавство, яке забороняє торгівлю людьми, було достатньо доступним для заявників.

Суд зазначив, що основне питання у цій справі стосувалося довільного, на думку заявників, судового тлумачення, а саме: чи відповідало засудження заявників за торгівлю людьми з огляду на їх дії при розміщенні оголошення про пошук «веб-моделей» та подальшу їх взаємодію і поведінку з цими молодими жінками суті вказаного злочину, і чи могло бути обґрунтовано передбачене заявниками на момент їхньої участі у заходах у 2012 та 2013 роках.

(ii) Передбачуваність

У світлі вищезазначених принципів щодо обсягу своїх повноважень щодо перегляду Суд вказав, що його завданням у цій справі було з'ясування того, чи був відповідний закон передбачуваним, тобто чи становили діяння заявників на момент їх вчинення склад злочину, визначеного з достатньою точністю національним законодавством (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі *Korbely v. Hungary* [ВП]), з

тим, щоб мати змогу керувати поведінкою заявників та не допустити сваволі. При цьому Суд зазначив, що повинен був з'ясувати, чи могли заявники знати з формулювання відповідного положення і, за необхідності, за допомогою його тлумачення національними органами влади та обґрунтованої юридичної консультації, – які дії або бездіяльність можуть призвести до притягнення їх до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення.

Враховуючи, що передбачуваність також вимагає, щоб норма забезпечувала певний ступінь захисту від свавільного втручання органів державної влади (див. рішення у справі *Centro Europa 7 S.r.l. and Di Stefano v. Italy* [ВП]), Суд також мав з'ясувати, чи був відповідний закон достатньо чітким, щоб забезпечити, відповідно до об'єкта та мети статті 7 Конвенції, ефективні гарантії проти свавільного переслідування, засудження або покарання (див. згадане вище рішення у справі *Žaja*, § 93, та наведену в ньому прецедентну практику).

(а) Чи було формулювання відповідного положення достатньо чітким

Суд зазначив, що визначення такого злочину як торгівля людьми за статтею 147 Кримінального кодексу, за якою було засуджено заявників, містило елементи діяння (що включає вербування); засобу (що включає, серед іншого, обман та використання вразливості жертв); та мети експлуатації (що включає мету використання жертви з метою надання порнографічних послуг) (пункт 57 рішення). Суд посилався на висновки GRETA, а саме, що визначення торгівлі людьми, викладене в частині 1 статті 147 Кримінального кодексу, містить елементи діяння, засобів і мети, визначені статтею 4 Конвенції Ради Європи Про заходи щодо протидії торгівлі людьми (пункт 74 рішення), яка була ратифікована Литвою в 2012 році (пункт 71 рішення). Ці ж три елементи присутні у статті 3 (а) Палермського протоколу, ратифікованого Литвою у 2003 році (пункти 59 і 62 рішення). З огляду на це, і всупереч припущенню заявників (пункт 91 рішення), Суд не визнав, що формулювання відповідного положення національного законодавства зумовлювало невизначеність або двозначність розуміння елементів такого злочину як торгівля людьми (див. згадану вище справу *Žaja*, § 97).

Суд відзначив, що заявники надавали великого значення поняттю рабства або умов, подібних до рабства, згаданих у частині 1 статті 147 Кримінального кодексу. На думку заявників, цей елемент був необхідною передумовою для встановлення того, що мала місце торгівля людьми, але в їхній справі він був відсутній (пункт 92 рішення).

З цього приводу Суд вказав, по-перше, що хоча поняття рабства або умов, подібних до рабства, дійсно згадується у частині 1 статті 147 Кримінального кодексу, це лише одна з кількох альтернативних форм експлуатації, які включають проституцію, експлуатацію з метою порнографії – остання була встановлена у справі заявників (пункт 16 рішення), або інші форми сексуальної експлуатації. Це також було аргументовано Урядом, а також знаходить підтримку в міжнародному праві, а саме – в пояснювальних доповідях до Палермського протоколу (пункти 65 і

66 рішення), який, як зазначав Уряд, слугував прикладом для розробки статті 147 Кримінального кодексу (пункт 100 рішення).

Суд також прийняв аргумент Уряду про те, що, враховуючи позитивне зобов'язання держав боротися з торгівлею людьми (див. рішення у справі *Rantsev v. Cyprus and Russia*) (витяги)), було б занадто обмежувальним тлумачити цей злочин таким чином, що рабство або умови, подібні до рабства, є його неодмінним складовим елементом. У цій справі Суд дійшов висновку, що тлумачення статті 147 Кримінального кодексу, згідно з яким експлуатація людини може набувати однієї або кількох форм, серед яких рабство або умови, подібні до рабства, є одним із, але не обов'язковим елементом, було передбачуваним і відповідало суті цього злочину (див., *mutatis mutandis*, згадане рішення у справі *Huhtamäki*, § 51, та наведену в ньому прецедентну практику).

По-друге, Суд не міг не звернути увагу на те, що заявники не порушували у національних судах питання про те, чи було рабство або умови, подібні до рабства, необхідним елементом злочину, передбаченого частиною 1 статті 147 Кримінального кодексу. Хоча зрозуміло, що вони не порушили б це питання у Верховному Суді, враховуючи, що їх було виправдано Апеляційним Судом, ніщо не перешкоджало заявникам порушити це питання в Апеляційному Суді, враховуючи, що вони оскаржували своє засудження судом першої інстанції. Проте, скарга заявників на 28 сторінок до Апеляційного Суду не містила жодного посилання на критерій рабства; вона значною мірою була зосереджена на тому, що заявники вважали помилковою оцінкою доказів (пункти 19-22 рішення). З огляду на це Суд вказав, що відсутність ознаки рабства або умов, подібних до рабства, сама по собі не перешкоджала судам першої та касаційної інстанцій визнати заявників винними у торгівлі людьми і, з огляду на цей єдиний факт, не робила їх засудження непередбачуваним. Суд повторив, що стаття 7 Конвенції не може тлумачитися як така, що забороняє поступове уточнення норм щодо кримінальної відповідальності шляхом судового тлумачення у кожній конкретній справі, за умови, що це відповідає суті злочину і його можна було розумно передбачити (див. рішення у справі *Streletz, Kessler and Krenz v. Germany* [ВП]). Крім того, до завдань Суду не входить вирішення питань, пов'язаних з тлумаченням і застосуванням національного законодавства національними судами, якщо тільки не було допущено кричущого порушення або свавілля при застосуванні цього законодавства. З огляду на це, у даній справі Суд не вбачив такого порушення або свавілля (див. згадане рішення у справі *Huhtamäki*, § 52, та наведену в ньому прецедентну практику).

(β) Чи було передбачуваним у справі заявників тлумачення судом першої інстанції та Верховним Судом злочину щодо торгівлі людьми, яке охоплювало дії заявників

Суд постановив, що питання про те, чи включає конкретна ситуація всі складові елементи «торгівлі людьми» (діяння, засоби та мету), є питанням факту, яке має

розглядатися у світлі всіх відповідних обставин справи (див. згадане рішення у справі *S.M. v. Croatia*, § 302).

У цій справі кримінальне розслідування за підозрою у вчиненні злочину щодо торгівлі людьми було розпочато на підставі скарги, поданої однією з жертв (пункт 7 рішення щодо позитивного зобов'язання держав розслідувати та переслідувати діяння, що становлять торгівлю людьми, див. рішення у справі *Zoletic and Others v. Azerbaijan*).

Суд в цій частині перейшов до розгляду складових елементів злочину торгівлі людьми, а саме до встановлення того, чи тлумачення національними судами тієї обставини, що ці елементи були присутні в діях заявників, відповідає суті цього злочину і було передбачуваним у розумінні частини 1 статті 147 Кримінального кодексу.

Діяння

Суд зазначив, що відповідно до частини 1 статті 147 Кримінального кодексу «діяння» включають в себе такі дії, як: продаж, передача, придбання, вербування, переміщення або перевезення людини або тримання людини в полоні (пункт 57 рішення). Ці елементи по суті відповідають визначенню злочину щодо торгівлі людьми згідно з міжнародним правом, включаючи Палермський протокол та Конвенцію про протидію торгівлі людьми (див. пункти 63 та 74 рішення).

У справі заявників саме вербування, як встановив прокурор та суди першої і касаційної інстанцій, становило «діяння». Зокрема, суди двох інстанцій встановили, і заявники це не оскаржували, що заявники розмістили в Інтернеті оголошення про пошук «веб-моделей» для нереально високооплачуваної роботи, як пізніше визнав Верховний Суд (пункти 5, 13, 46, 49-51 рішення; той факт, що для вербування використовуються нові інформаційні технології, був підкреслений у Пояснювальній доповіді до Конвенції про боротьбу з торгівлею людьми, пункт 76 рішення). Суд також не залишив поза увагою той факт, що, хоча засудження заявників, як видається, ґрунтувалося головним чином на одному виді дій, тобто вербуванні, їхня діяльність, очевидно, також містила інші, альтернативні дії, встановлені литовськими органами влади, такі як перевезення – організація приїзду однієї з жертв, V.T., до іншого міста в Литві та її розміщення в готелі разом з дитиною (пункт 15 рішення; щодо того, що перевезення не обов'язково повинно бути транскордонним, пункт 76 рішення). Крім того, заявники не тільки встановили веб-камери та комп'ютери для більшості жертв (пункт 15 рішення), але й знайшли житло для багатьох з них, щоб вони могли надавати порнографічні послуги, що вказує на елемент «переховування» як одну зі складових «діяння» щодо торгівлі людьми (пункти 9, 15 і 51 рішення, див. також рішення *S.M. v. Croatia* [ВП]). Деякі потерпілі проживали в цих квартирах разом, а деякі навіть з дитиною (пункт 15 рішення).

З огляду на зазначені міркування, Суд дійшов висновку, що заявники могли передбачити те, що розміщення ними оголошення в Інтернеті в поєднанні з

подальшими згаданими вище діями є діями щодо вербування, яке є кримінально караним діянням у розумінні частини 1 статті 147 Кримінального кодексу.

Засоби

Суд послався на частину 1 статті 147 Кримінального кодексу, яка визначає «засоби» у вигляді застосування фізичного насильства або погроз, або іншим способом позбавлення жертви можливості чинити опір, або використання залежності чи вразливості жертви, або застосування обману (пункт 57 рішення).

Як встановив суд першої інстанції, особиста ситуація кожної з жертв свідчила про те, що їх можна було вважати такими, що належать до вразливої групи. Хоча заявники стверджували, що вони лише сприяли добробуту потерпілих, які влаштувалися на роботу лише для того, щоб отримати гроші на дозвілля (пункти 20 і 94 рішення), Суд врахував висновки суду першої інстанції про те, що, зокрема, кілька потерпілих (R.G. і T.M.) самі виховували маленьких дітей (пункт 15 рішення), а одна з потерпілих (J.Š.) хотіла допомогти своїй хворій матері та мала молодших братів і сестер (пункти 9 і 15 рішення). Суд також зазначив, що кілька потерпілих були дуже молодими (одній з них, P.Ch., було вісімнадцять років і вона ще навчалася в середній школі; кільком іншим – D.D., V.T. та T.M. було дев'ятнадцять років, пункт 9 рішення), що зробило їх уразливими через відсутність у них життєвого досвіду, їх наївність і довірливість були відзначені судами першої та касаційної інстанцій (пункти 14, 49 і 50 рішення). Тому було цілком обґрунтовано вважати, як це зробили суди першої та касаційної інстанцій, що заявники мали можливість зайняти домінуюче становище над потерпілими та зловживати їхньою вразливістю, щоб експлуатувати їх з метою надання порнографічних послуг (пункти 15, 16, 48 і 50 рішення). У зв'язку з цим Суд також послався на Пояснювальну доповідь до Конвенції про боротьбу з торгівлею людьми, відповідно до якої термін «зловживання вразливістю» включає зловживання будь-якою важкою ситуацією, будь-то психологічна, емоційна, сімейна, соціальна чи економічна, яка спонукає жертву погодитися на експлуатацію (пункт 77 рішення).

Крім того, засоби, якими користувалися заявники, чії жертви відгукнулися на оголошення про роботу в Інтернеті, також вказують на торгівлю людьми. З появою нових технологій деякі торговці людьми адаптували свої способи дій до кіберпростору шляхом інтеграції технологій і використання переваг цифрових платформ для реклами, вербування та експлуатації жертв (пункти 5 і 70 рішення).

Суд також врахував пояснення потерпілих, що заявники спочатку запевняли їх, що у них немає підстав для занепокоєння в законності запропонованої роботи; однак заявники зрештою наполягали на тому, щоб вони надавали порнографічні послуги (пункти 14, 15 і 49 рішення; див. також згадане вище рішення у справі S.M. v. Croatia, § 329). Національні суди врешті-решт встановили, що це становить обман, як один із складових торгівлі людьми (пункти 14-16, 47 і 49 рішення; див. також S.M. v. Croatia, § 326).

Далі Суд висловився щодо елементу контролю, оскільки заявники стверджували, що потерпілі могли вільно залишати роботу, коли вони цього бажали, і дійсно, деякі з них звільнилися ще до початку роботи або одразу після початку (пункти 9 (A.M.), 15 (S.S.), 20, 52 і 92 рішення). У цьому контексті Суд визнав важливим підкреслити, що «сила» може охоплювати різні форми примусової поведінки, визначені практикою Суду щодо статті 4, а також Міжнародною організацією праці та іншими міжнародними матеріалами (див. згадане вище рішення у справі *S.M. v. Croatia*).

У цьому контексті Суд, по-перше, послався на висновки національних судів про те, що заявники позичали гроші жертвам для того, щоб вони могли орендувати квартири та забезпечити собі прожитковий мінімум, це вимагало ретельної та тонкої оцінки елементу «засобів» злочину щодо торгівлі людьми з метою експлуатації для заняття проституцією, а також підняло питання про можливу боргову кабалу як «засіб» торгівлі (пункти 15 (щодо потерпілих R.G., T.M., V.R., V.T. та J.A.), що хоч лише теоретично, але було визнано Апеляційним Судом (див. пункт 34 рішення; див. *S.M. v. Croatia*, § 330). Суди першої та касаційної інстанцій не прийняли твердження заявників про те, що вони позичали гроші потерпілим у ролі благодійників, лише як засіб допомогти їм покращити рівень свого добробуту (пункти 15, 16, 48, 50 та 51 рішення), і Суд не знайшов жодних вагомих аргументів на користь протилежного (пункт 36 у пункті 82 рішення).

По-друге, Суд послався на Типовий закон UNODC про боротьбу з торгівлею людьми, в якому зазначалося, що «початкове вербування може бути добровільним, а механізми примусу для утримання особи в ситуації експлуатації можуть вступати в дію пізніше» (пункт 66 рішення). Хоча у цій справі заявники стверджували, що жертви добровільно погодилися на роботу «веб-моделей» (пункт 92 рішення), очевидно, що згодом заявники не тільки почали чинити тиск на жертв шляхом ретельного моніторингу їх через Інтернет, підказуючи їм як вони можуть працювати більш ефективно (пункти 9, 15 та 51 рішення), але й вдалися до застосування психологічного тиску, словесних образ та погроз, у тому числі фізичного насильства, щодо потерпілих та/або членів їхніх сімей (пункти 7, 9, 15, 16, 45, 49 та 51 рішення). Суд також надав особливої ваги тому факту, що заявники були визнані винними не лише у торгівлі людьми, але й у здійсненні впливу на потерпілих (пункти 10, 12, 18 та 38 рішення).

По-третє, Суд звернувся до судового процесу у справі та висновків Верховного Суду, заснованих на його послідовній практиці, відповідно до якої обмеження свободи можна розуміти як фізичне, так і психологічне, і що у справі заявників суди дійсно вказали, що потерпілі відчували себе *зобов'язаними* продовжувати працювати на заявників, які їх контролювали (пункти 15, 16, 45, 49 та 51 рішення). Верховний Суд також підкреслив, що для застосування статті 147 Кримінального кодексу не обов'язково встановлювати, що жертва була повністю позбавлена свободи (пункт 51 рішення), а саме такою була ситуація у даній справі.

Враховуючи викладене, Суд дійшов висновку, що заявники могли обґрунтовано передбачити, що їхня поведінка підпадатиме під ознаки «засобів», перелічених у частині 1 статті 147 Кримінального кодексу.

Мета експлуатації

Насамкінець Суд зазначив, що частина 1 статті 147 Кримінального кодексу передбачає кримінальну відповідальність за експлуатацію, яка включає в себе проституцію, порнографію або будь-які інші форми сексуальної експлуатації. У справі заявників було встановлено, що мала місце саме експлуатація потерпілих з метою надання порнографічних послуг, причому заявники незаконно заробляли гроші за надання потерпілими порнографічних послуг (пункти 7, 9, 13, 14, 15, 43 та 49-52 рішення), що саме по собі є забороненою формою поведінки відповідно до статті 4 Конвенції (див. згадане вище рішення у справі *S.M. v. Croatia*, § 331).

У зв'язку з цим Суд також послався на звіт GRETA, в якому (i) відзначаються нові тенденції, такі як торгівля людьми з метою трудової експлуатації, в тому числі в Литві (також пункт 67 рішення), і (ii) згадуються повідомлення про торгівлю людьми з метою примусу жертв до злочинної діяльності, при цьому GRETA закликала литовську владу посилити свої зусилля для забезпечення того, щоб злочини, пов'язані з торгівлею людьми, які призвели до різних видів експлуатації, розслідувалися і переслідувалися в судовому порядку (пункти 52 і 167 в пункті 82 рішення). На думку Суду, загальний контекст, описаний у цій доповіді, має значення для оцінки фактів у цій справі (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі *Zoletic and Others*, § 195).

(γ) Висновок щодо передбачуваності

Підсумовуючи, Суд зробив висновок, що формулювання частини 1 статті 147 Кримінального кодексу не породжувало невизначеності або двозначності, і що тлумачення цього положення судом першої інстанції і Верховним Судом не було на той час непослідовним і йому не бракувало необхідної чіткості, враховуючи підхід щодо боротьби з торгівлею людьми, орієнтований на права людини і забезпечення інтересів потерпілих. Суд також вказав, що всупереч висновків Апеляційного Суду (заснованих на помилковій оцінці доказів, як було встановлено Верховним Судом, пункти 41 і 42 рішення), але відповідно до духу Палермського протоколу та Конвенції про протидію торгівлі людьми, суд першої інстанції і Верховний Суд розглядали дії заявників з урахуванням складових елементів торгівлі людьми, взятих в сукупності (пункт 75 рішення). З цього слідувало, що заявники могли за необхідності, скориставшись кваліфікованою юридичною консультацією, розрізнити дозволену і заборонену поведінку і, таким чином, могли передбачити з тим ступенем визначеності, якого вимагає стаття 7 Конвенції, що вербування потерпілих шляхом обману і здійснення контролю над ними з метою отримання прибутку від надання ними порнографічних послуг становитиме кримінальний злочин, передбачений частиною 2 статті 147 Кримінального кодексу. Суд також не визнав, що суд першої

інстанції і Верховний Суд мали простір для тлумачення і застосування статті 147 Кримінального кодексу, який був занадто широким, щоб забезпечити ефективні гарантії проти свавільного переслідування, засудження або покарання (див. згадане вище рішення у справі *Žaja*, § 106).

Висновок

Відсутність порушення статті 7 Конвенції (ніякого покарання без закону).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 12 грудня 2023 року й набуло статусу остаточного 12 березня 2024 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.